

JOURNAL OF ART AND DESIGN RESEARCHES
SANAT VE TASARIM
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

YEREL ÜSLUPTA BİR YAPI; ÜRGÜP RÜŞTİYE MEKTEBİ

A BUILDING IN A LOCAL STYLE; ÜRGÜP RÜŞDİYE SCHOOLS

Aytülü DIRİK¹

Gönderim Tarihi: 30.11.2022

Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 13.06.2023

Öz Abstract

Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitimde modernleşme hareketleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Rüştüye mektepleri zamanla Anadolu'da görülen en yaygın ve en önemli eğitim kurumlarından biri olmuştur. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi (Genel Eğitim Tüzüğü) sonrasında, II. Abdülhamid Dönemi'nde yaygınlık kazanan Rüştüye Mektepleri yapımı başkent İstanbul ile eş zamanlı olarak Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. Bu araştırmanın konusu 19. yüzyılda Konya Vilayeti Niğde Sancağı'na bağlı bir kaza konumunda olan Ürgüp yerleşiminde yapılmış olan Rüştüye Mektebi'dir. Yapı, Ürgüp Temenni Mahallesi'nde tarihi ve kentsel sit sınırları içerisinde yer almaktadır. İlk kurulduğunda Rüştüye statüsünde olan okul Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile ilkokula dönüştürülmüştür. 2008 yılına kadar eğitim işlevini sürdüren yapı bu tarihten sonra restore edilerek konaklama (öğretmenevi) işlevi ile kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışma ile taşrada korunarak günümüze kadar gelmiş eğitim yapısına bir örnek olan bu yapının tarihi, mimari- sanatsal özellikleri ve geçirdiği değişiklikler anlatılmıştır. Kapadokya Bölgesi'nde kendine has yerel özellikler ve yerel malzeme kullanımıyla inşa edilen bu yapı bölgenin sivil mimari özelliklerini yansıtmaya açısından da önemlidir. Araştırmada yapı ile ilgili bilgiler detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca yakın çevrede yer alan diğer dönem yapıları ile karşılaştırma yapılmış değerlendirme ve sonuç bölümü paylaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ürgüp, Eğitim, Geç Osmanlı Dönemi, Okul, Eğitim Yapıları

Rüşdiye schools, which had an important place in the modernization movements in the education of the Ottoman Empire, became one of the most common and most important educational institutions in Anatolia. Rüşdiye schools, which became widespread in the Abdülhamid period after the 1869 Education Regulations, became widespread in Anatolia simultaneously with the capital Istanbul. The subject of this research is the Rüşdiye Schools, which was built in the settlement of Ürgüp, which was a district of the Niğde Sanjak of the Konya Province in the 19th century. The building is located within the boundaries of historical and urban sites in the Temenni District of Ürgüp. The school, which had the status of Rüşdiye when it was first established, was transformed into a primary school with the proclamation of the Republic. The building, which continued its educational function until 2008, was restored after this date and started to be used for accommodation (teacherage). In this study, the history, architectural-artistic features and changes of this building, which is an example of the educational structure that has survived to the present day, are explained. This building, which was built with unique local features and the use of local materials in the Cappadocia Region, is also important in terms of reflecting the civil architectural features of the region. In the research, after the information about the building was examined in detail, a comparison with other period buildings in the close vicinity was made and the conclusion part was shared.

Keywords: Ürgüp, Education, Late Ottoman Period, School, Educational Buildings

¹Sorumlu Yazar: Öğretim Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, aytululu.tercanli@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1245-3974.

- **Alıntılama:** Dirik, A. (2023). Yerel Üslupta Bir Yapı; Ürgüp Rüştüye Mektebi. Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 4(6), 102-122.
- **İntihal / Etik:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/stardergisi/policy>

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme hareketleri devlet yönetimindeki bozulmalar ve askeri alandaki yetersizliklere çözüm getirmek amacıyla başlamıştır. II. Viyana Kuşatması mağlubiyeti ve Karlofça Antlaşması (1699) ile Osmanlı Devleti Avrupa karşısında toplumsal, teknik ve ekonomik eksikliğini farkına varmıştır (Berkes, 2019: 21). Bu kapsamda İmparatorluk bünyesinde yapılan ilk değişiklikler askeri yönde olmuş, I. Mahmut (1730-1754), I. Abdülhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) dönemlerinde batıdaki askeri kuruluşlar örnek alınmış ve bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır. Mardin, İmparatorluğun gerilemesini Batı'nın askeri üstünlüğü ile açıklamanın yetersiz bir değerlendirme olduğunu belirtmiş, bu sorunların çözümü için Osmanlı sivil bürokrasisinin şekillenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Batı'dan getirilen askeri kurumlar sorunları çözmemiş ve bu süreçte teknolojinin üstünlüğü fark edilmiştir (Mardin, 2002: 245). On sekizinci yüzyılda Avrupa'da Osmanlı elçilikleri açılmış, elçiler Avrupa ile ilgili değerlendirmeler yapmış raporlar hazırlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde "Tanzimat" adı verilen modernleşme hareketleri başlamış ve Osmanlı aydınları tarafından sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda Batı örnek alınmıştır (Ortaylı, 2018: 54). Modern kurumlar ve kavramlar, geleneksel Osmanlı yapısının içine girdikçe birçok çatışma alanının da doğmasına yol açmıştır. Modern kurumların oluşturulmasını isteyenler ve geleneksel değerlerin yeniden yapılandırılmasını isteyenler arasında görülen bu çatışma, 19. yüzyılda imparatorluğun üzerinde kurduğu toplumsal yapının çözülmesiyle farklı arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ülken, 1994: 43).

Eğitim alanında yapılan değişimler II. Abdülhamit'e kadar çok hızlı olmasa da devam etmiştir. II. Abdülhamit tahta geçtiği zaman yapmak istediği en önemli şey ise eğitim sistemindeki yenileşme olmuştur. Modern eğitimin temeli olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1869'da oluşturulmaya başlanmıştır. Nizamname ile başkent ve vilayetlerde açılacak tüm okulların kararları tek yasa ile birleştirilmiş ve vilayetlerde ilk defa Maarif Meclislerinin kurulması kararlaştırılmıştır (Nurdoğan, 2016: 24-70). Nizamnamede rüştiyelerin yapısında önemli değişiklikler yapılmış ve bu kapsamda orta dereceli kurumlar olarak bilinen rüştiyeler ilköğretim kapsamına geçirilmiş ve nüfusu 500 haneyi aşan yerleşimlerde bir rüştiye mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Yine aynı yasa ile açılacak okullar üç aşama şeklinde düzenlenmiştir. İlköğretim; sıbyan mektepleri, iptidailer ve rüştiyeler olarak, ortaöğretim kurumları; idadi ve sultaniler, yükseköğretim kurumları ise çeşitli meslekî yüksekokulları ve Darülfünun olarak belirlenmiştir (Berkes, 2019: 229).

Tanzimat döneminde eğitim alanında yaşanan diğer önemli gelişme ise ilk öğretmen okullarının açılması olmuştur. 1848 tarihinde açılan "Darümuallimin" mektebi rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur (Alpagut, 2005: 24). Darümuallimin'de eğitim veren hocaların medrese çıkışlı olmaları nedeniyle okullar bir süre medresenin etkisi altında kalmıştır. Tanzimat döneminde eğitimin modernleşmesi adımlarında en az başarı yüzeysel yapılan yenilikler nedeniyle ilköğretim alanında olmuştur. Yine bu okullara modern eğitim mezunu öğretmenlerin bulunmayışı okulların medrese etkisinden çıkamamasına neden olmuştur (Berkes, 2019: 230). İstanbul dışında açılan ilk devlet okulları olmaları ve hocaları

sayesinde rüştiye mektepleri, faaliyet gösterdikleri bölgelerin aydın yaşamının merkezi olmuşlardır (Işık, 2010: 7).

Osmanlı eğitim sisteminde modernleşme yönünde atılan adımlardan biri olan Rüştiye, İdadi, Sultani ve İptidai Mektepleri oluşturma fikri 19. yüzyıldan itibaren uygulamaya geçmiştir. Bu kapsamda İmparatorluğun birçok büyük kentinde olduğu gibi Ürgüp'te de yeni okullar açılmıştır. Araştırmanın konusu olan yapının yer aldığı Ürgüp yerleşimi 19. yüzyılda Konya Vilayeti Niğde sancağına bağlı bir kazadır. M. 1870 (H. 1287) yılı salname kayıtlarına göre kentte 10 sıbyan mektebi bulunmaktadır. M. 1880 (H. 1890) yılında 1 rüştiye, 19 adet sıbyan mektebi kaydedilmektedir (Konya Vilayet Salnamesi: (1868- 1887 (H. 1285-1304)). Osmanlı Arşiv kayıtlarında Ürgüp Rüştiye Mektebine ilk öğretmen tayininin M. 1872 (H.1289) yılında yapıldığı görülmektedir. Bu tarih ile okul kitabesinde yer alan 1911 (H.1329) tarihleri karşılaştırıldığında binanın rüştiye mektebi açıldıktan sonra tamamlandığı sonucuna varılmıştır. Benzer durum dönemin idadi mekteplerinde de görülmektedir. Çoğu idadinin yeni bir binası olmayıp farklı amaçlı yapılmış binalarda ve kiralanmış konaklarda eğitime başlanmıştır (Türkmen, 2022: 533). Bu konuda Anadolu'daki çeşitli örnekler incelendiğinde günümüze ulaşmayan Kırşehir İdadisi okul projesine uygun şekilde yapılsa da (Türkmen, 2022), Kayseri İdadisi Seyfullah Efendi Konağı'nda, Şam'daki İdadi bir tüccar konağında (Özbek, 2019) Adana İdadisi askeri rüştiye mektebinde eğitime başlamıştır (Duymaz, 2016).

Araştırmada dönemde yapılan rüştiye mektepleri incelenmiş ve bu yapıların belli bir tip proje ile yapılmadığı ve farklı yörelerde farklı yerel özellikler gösterdiği görülmüştür. Bu savı destekleyen birçok araştırmacı bulunmaktadır (Batur, 1985; Tekeli, 1985; Parmaksız, 2008; Altınova, 2010; Şenyurt, 2015; Özbek, 2019) (Tablo 1-2). Çalışma kapsamında incelenen Ürgüp Rüştiye Mektebi'nin plan ve cephe özellikleri açısından yerel özellikler gösterdiği vurgulanmaktadır. Yapının plan ve cephe özellikleri açısından Kapadokya bölgesi konutlarının özelliklerini gösterdiği düşünülmektedir (Tablo 3). Halk arasında İnkılap İlkokulu olarak bilinen ve yapılış tarihinden 2008 yılına kadar eğitim işlevini sürdüren yapı bu tarihten sonra öğretmenevi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yapının işlev değişikliği nedeniyle iç mekanında bazı değişiklikler yapılsa da, bina cephe özellikleri açısından özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Rüştiye Mektebi (İnkılap İlkokulu) Ön Cephe.

Tanzimat Döneminde Eğitim ve Rüştîye Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminde bozulma başlangıcı on altıncı yüzyıla kadar geritirmekle birlikte fark edilmesi ve açıkça dile getirilmesi on yedinci yüzyılın ortalarında Koçi Bey tarafından yapılmıştır. Koçi Bey, eğitim kurumları olan medreselerdeki bozulmanın sebepleri ve bu bozulmanın memlekette yol açtığı zararları ayrıntılı bir şekilde açıklamış fakat bu konuda bir şey yapılamamıştır. Eğitimdeki bu kötü gidişe yönelik yapılan ıslahatlar II. Mahmud Devrinde başlanılmış ve sivil kesime yönelik ilk modern okulların açılması gerçekleştirilmiştir (Berkesi 2019: 240). On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği sınıfsal dönüşümün üç eksenli bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, eğitim üstündeki dinî denetimin zayıflatılarak kaldırılması ve laikleştirilmesi, ikincisi dilin ve yazının reforma uğratılması üçüncüsü ise eğitim teknolojisine ilişkin yeniliklerdir. Özellikle eğitim teknolojisi konusunda tek hoca çok öğrenci ilişkisine dayanan bir sisteme geçilmesi ile sınıf, tahta ve sıra kavramları ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1985: 460).

1839 tarihinde Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından hazırlanan layihada eğitimde reform yapılmasının gerekliliği vurgulanmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu buna bağlamıştır. Bu lahiyalarda ilk mekteplerin düzenlenmesi ele alınmış ve II. Mahmud tarafından bu okullara "Mekatib-i Rüştîye" adı verilmiştir. Kurulan bu okullar Babıali'ye memur yetiştirmeye devam ederken yeni ihtiyaçlara ve Tanzimat devrinin reformlarına ışık tutmaktan uzak kalmıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in isteği üzerine yeni lahiyalar hazırlanmış ve orta dereceli okullar olan rüştîyelerin yeniden yapılandırılması ve dini usuller çerçevesinde tüm toplum için öğrenmesi zaruri olan ilim ve fennin, faydalı olacak bir surette ve zamanın ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (Demirel, 2002: 74).

İstanbul 'da rüştîyelerin sayısı arttıkça vilayetlerde de açılması plânlanmış ve bu konuda ilk karar 1853 yılında alınmıştır. Eğitim süreleri başlangıçta dört yıl olarak belirlenen okullar daha sonra altı yıla çıkarılmış, 1863 yılında ise tekrar beş yıla düşürülmüştür. Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin bu kararı üzerine vilayetlerde de rüştîyelerin açılması kararlaştırılmış bu kapsamda Anadolu'da Konya, Ankara, Bursa, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, İzmir'de açılmıştır. 1869 yılında çeşitli vilayetlerde 31 adet rüştîye daha açılmış ve eğitim yönetimine, okullaşmaya ve eğitimin her kademesindeki eğitim öğretime yenilik getirdiği gibi modernleşmede gelecekteki hedefleri de belirlemiştir (Tekeli, 1985: 462).

Rüştîye mekteplerinde II. Meşrutiyet Dönemi'nde de yapı ve program değişiklikleri yapılmış ve bu dönemde giderek ilköğretim kademesine geçilmiştir. Bu tasarı ancak 1913 yılında kanunlaşabilmiş ve rüştîyeler iptidailerle birleştirilmişlerdir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurumsal değişimlere uğrayan rüştîyelerin programlarında da önemli değişiklikler yapılmış bu kapsamda fen ve sayısal dersler daha ağırlık kazanmıştır. Tanzimat Devrinde geliştirilip ülke çapında yaygınlaştırılmaya başlanan rüştîyeler devrin sonunda artık modern görünümle ülkede yerlerini almıştır (Demirel, 2002: 87).

Dönemin rüştîye mektepleri merkez ve taşra bürokrasisine hizmet edecek, Osmanlıca okuma-yazma bilen, Farsça ve Arapça dilbilgisine sahip, rik'a hattı ile metin yazabilen ve matematik

ve fen bilimlerine hakim donanımlı memur yetiştirmek amacıyla açılmıştır (Doğanay, 2011: 192). Rüştiye mekteplerinde idadi ve sanayi mekteplerinde olduğu gibi önce okullar kurulmuş sonra binalar inşa edilmiştir. 1853 yılında çıkarılan kararla kullanılabilir durumda olan medrese ve binaların rüştiyelere dönüştürülmesi, uygun bina bulunmazsa en az dört odalı binaların kiralanması veya satın alınması olmazsa yeni bina inşa edileceği belirtilmiştir (Somel, 2010: 98). II. Meşrutiyet dönemi ile “Numune” rüştiye mekteplerinin açılması düşünülmüş ve eğitimin Fransızca ve fen bilimleri üzerine yapılması ve Müslüman- gayrimüslim çocukların bir arada okutulması kararlaştırılmıştır (Özbek, 2019: 328).

Tanzimat Dönemi Rüştiye Mektepleri Mimari Özellikleri

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda meydana gelen değişim ve dönüşüm sonucu ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılamaya yönelik inşa faaliyetleri diğer yapı türlerinde olduğu gibi, eğitim yapılarının inşasında da görülmektedir (Yavuz ve Özkan, 1985: 1078). Batur; İmparatorlukta okulların (hangi düzeyde olursa olsun) ortak mimari özelliklerini belirlemenin mümkün olmadığını belirtmekle birlikte; söz konusu yapıların genel olarak dikdörtgen veya U biçimli bir kütle ve Batı tarzı yalın bir Neoklasik cephe düzenine sahip olduğunu kaydetmiştir (Batur, 1985: 1057-1058).

Bu yaygın modelin yanı sıra, çeşitli Avrupa ülkelerinden alınmış ve bu nedenle üslup farklılıkları gösteren uygulamalar da söz konusudur. Strüktürel anlamda, çoğunlukla bir bodrum kat üzerinde iki katlı olarak inşa edilen binaların plan şemaları genel olarak aksiyal ve simetrik olarak düzenlenmiştir. Simetrik cephenin orta aksına yerleştirilmiş olan ana giriş, genellikle öne taşkın bir portik şeklinde düzenlenmiştir. Cephelerde, genellikle kat aralarını vurgulayan silmelerin yanı sıra, alınlıklar ve pilastr gibi yatay ve dikey dekoratif elemanların kullanımıyla oluşturulmuş detaylar görülmektedir (Özkurt, 2016: 86).

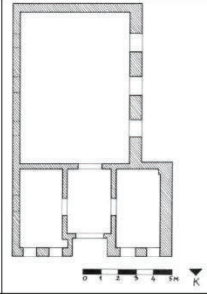
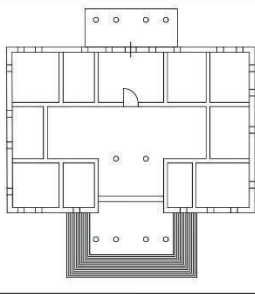
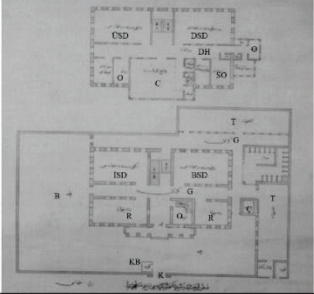
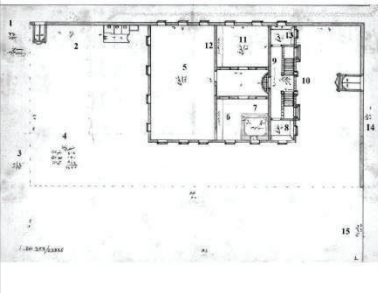
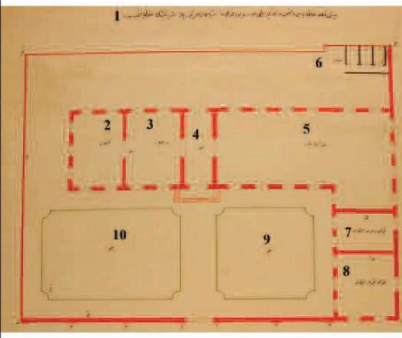
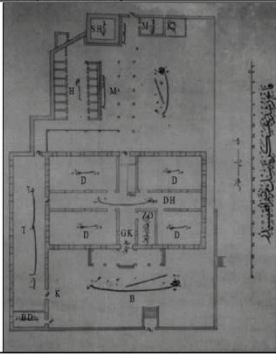
1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde rüştiye okullarının Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından gönderilecek planlara göre inşa edileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda İstanbul ve taşrada inşa edilen askeri rüştiyelerin bazılarında planlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir (Parmaksız, 2008: 239). Buna karşılık sivil rüştiyelerin planları incelendiğinde üslup birliğinden söz edilemediği hatta yerel yönetici ve yerel ustalar tarafından şekillendiği görülmektedir (Özbek, 2019: 329). Bu kapsamda taşrada yapılan okullarda tasarım birliğinden söz edilmemektedir.

Rüştiye mekteplerinin plan özellikleri incelendiğinde, eğitim sürelerinin dört yıl olması durumuna bağlı olarak genellikle dört derslikli olarak tasarlandıkları görülür. Bu okullarda dikdörtgen plan şemasının yaygın olarak kullanıldığı ve iki katlı olarak yapıldıkları görülmektedir. Bu kapsamda Ürgüp Rüştiyesine yakın bir konumda bulunan Kayseri Talas rüştiyesi planının “T” plan tipinde yapıldığı içerisinde iki oda ve bir büyük derslik mekanının kullanıldığı görülmektedir (Türkmen, 2000: 39). Bölgede aynı dönemde yapılmış diğer yapı olan Nevşehir Rüştiyesi günümüze ulaşmamıştır. Yapının görselinden dikdörtgen plan şeması şeklinde yapıldığı ve bölge konutlarında sık görülen iç sofalı şemada yapıldığı okunmaktadır. Sivas Suşehri rüştiye mektebinin dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu ve bir hol etrafında

kümelenen çok sayıda mekandan oluştuğu görülmektedir (Yazar, 2015: 65). İzmir ve Niş kalesi rüştiye mekteplerini kapsamlı bir şekilde ele alan Şenyurt İstanbul dışında yapılan rüştiye mekteplerinin belli bir tipoloji geliştiremediğini doğrulamakta ve merkezden gelen yapı planlarında da çizim dilinde bir bütünlük olmadığını belirtmiştir. Bu kapsamda Niş Kalesi Rüştiye'si planının "L" plan tipinde yapıldığı görülürken, İzmir Rüştiyesi planının ise dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu görülmektedir (Şenyurt, 2015: 63) (Tablo 1).

Tablo 1.

Tanzimat Dönemi'nde İnşa Edilen Rüştiye Yapıları Plan Tipolojileri

Tanzimat Dönemi Rüştiye Yapıları Plan Özellikleri		
Kayseri Talas Rüştiyesi Planı, (Özbek, 2017: 153)	Sivas Suşehri Rüştiyesi, (Yazar, 2015: 65)	İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi (Parmaksız, 2018: 386)
İzmir Rüştiyesi Planı, (Şenyurt, 2015: 61)	Niş Kalesi Rüştiyesi Planı, (Şenyurt, 2015: 62)	İstanbul Fatih Askeri Rüştiyesi (Parmaksız, 2018: 365)

Rüştiye mekteplerinin cephe özelliklerine bakıldığında, payitaht İstanbul'da yer alan örneklerinde okulların giriş cephelerinin ana cepheden dışa taşırıldığı sütun/ayak/kemer dizisine sahip giriş revağı bulunduğu ve aynı zamanda tuğra, kitabe veya Arma-i Osmani kullanıldığı görülmektedir (Özbek, 2019: 328). Talas Rüştiye mektebi bodrum üzeri tek katlı olarak inşa edilmiştir. Düzgün kesme taş malzeme ile yapılan binanın girişi eyvanlı biçimdedir. Giriş cephesinde pencere ve kapıların çevresinde kullanılan dairesel biçimler barok etkiler göstermektedir (Türkmen, 2000). Ürgüp rüştiyesine en yakın konumda tasarlanmış olan ve günümüze ulaşmayan Nevşehir rüştiye mektebinin cephe özelliklerine bakıldığında yerel özellikler gösterdiği kemerli giriş revağına sahip olduğu ve bölgede inşa edilen konut yapılarına benzediği görülmektedir. Payitaht İstanbul örneklerinden Soğukçeşme Askeri rüştiyesinin üç parçalı ön cephesinde giriş aksı dışa taşkın olarak yapılmış, lentolu giriş revağı kullanılan yapıda dönemin eklektik cephe anlayışı görülmektedir. Yine İstanbul'da yapılan Cevri Kalfa Kız Rüştiyesinde de neoklasik-barok etkiler görülen eklektik tasarım anlayışı ile yapıldığı

görülmektedir. Taşrada yer alan diğer rüştiye mekteplerinin yerel özellikler gösterdiği ve benzer özellikler göstermediği görülmektedir (Tablo 2). Yazlı kaynaklarda bu dönem okullarında bakanlıklardan gönderilecek belli planlara göre bina yapılması uygun görülse de örnekler incelendiğinde bu kurala uyulmadığı görülmektedir. İmparatorluk bir yandan yeni eğitim sisteminin batılı binalar aracılığı ile tezahür edebileceğine inansa da maddi olanaksızlıklar sistemli bir ilerlemeyi mümkün kılamamıştır. Okul binalarının inşaat masrafları ve öğretmen maaşları finansman sıkıntısını doğurmuş ve eski yapıların onarım ve tamiratlarla yeniden kullanılması veya halk imkanları doğrultusunda şekillenmesine yol açmıştır (Özbek, 2019: 319).

Tablo 2:

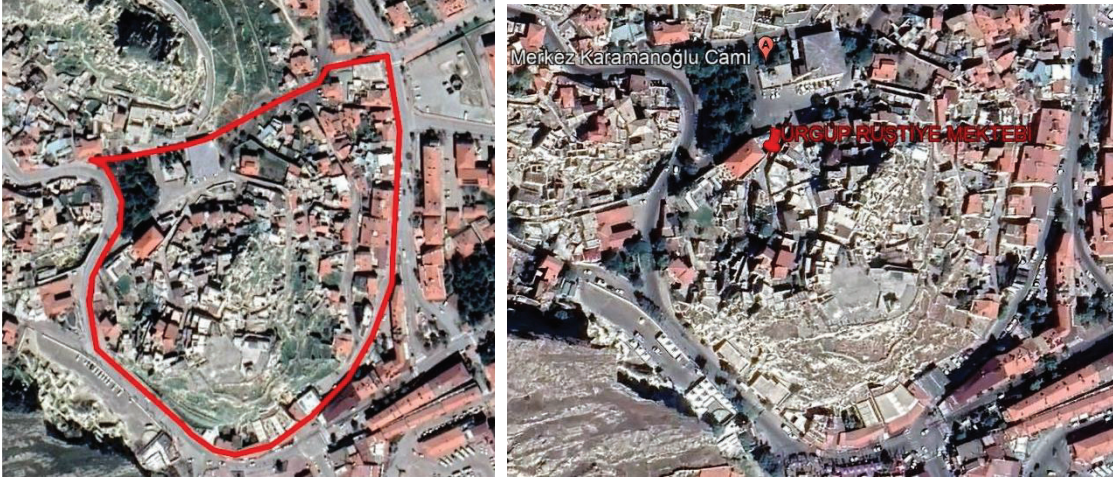
Tanzimat Dönemi'nde İnşa Edilen Rüştiye Yapıları Cephe Tipolojileri

Tanzimat Dönemi Rüştiye Yapıları Cephe Özellikleri		
Kayseri Talas Rüştiyesi (Kayseri Valliliği Sitesinden Alınmıştır)	Nevşehir Rüştiyesi, (Altınova, 2010: 463)	İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi (Parmaksız, 2018: 388)
Balıkesir Burhaniye Rüştiyesi (Bayrak Müzayede Sitesinden Alınmıştır)	İstanbul Cevri Kalfa Kız Rüştiyesi, (Kuban, 2010)	Merzifon Rüştiyesi, (Altınova, 2010: 463)

Ürgüp Rüştiye Mektebi

Yapının Yeri ve Bugünkü Durumu

Yapı Temenni Mahallesi'nde Ahmet Refik caddesi üzerinde Karamanoğlu Cami karşısında yer almaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Ürgüp Temenni Mahallesi Sınırları ve Rüştîye Mektebi Konumu.

Temenni Mahallesi'nde Kentsel ve Arkeolojik sit alanında bulunan yapı 149 ada, 1 parselde Merkez Karamanoğlu Camii'nin karşısında yer almaktadır. Yapı 2014 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında G1 olarak adlandırılmış nadir (özgün nitelikli) tescilli yapı grubundadır ve T. K. T. V. Y. tarafından K. 02. 07. 1987 tarihinde 3447 nolu kararla tescillenmiştir (Coşkun, 2010: 567) (Görsel 3).

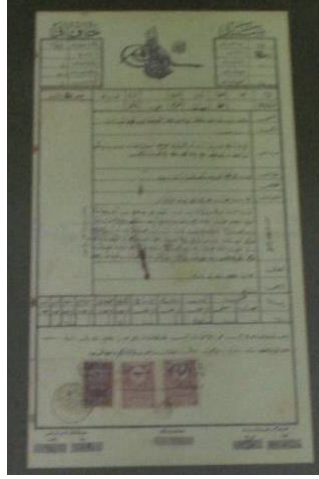

Görsel 3. Rüştîye Mektebi (İnkılap İlkokulu) Konumu.

Yapı kesme taştan yapılmış, iki katlı, kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Yapıya sokaktan tek kollu taş merdivenle çıkılmaktadır. Giriş kapısı sivri kemerli bir niş içinde çevresi geometrik motiflerle süslemeli kemerli ve tek kanatlıdır.

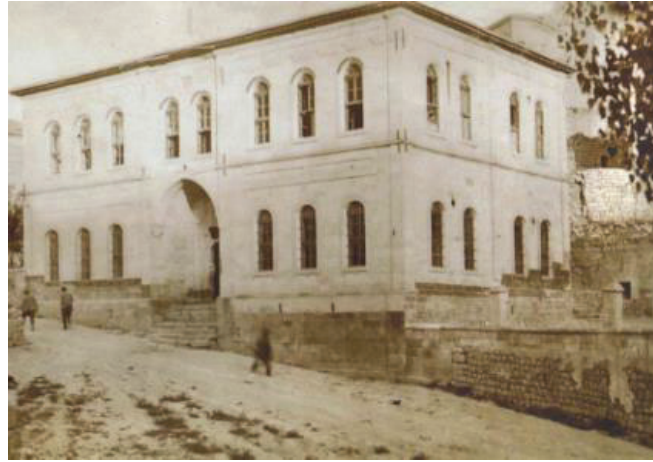
Yapının Tarihçesi

Okulun ön cephesinde saçak altında yer alan özgün kitabesine göre "Mekteb-i Rüştî" (Rüştîye Mektebi) olarak 1911 (H.1329) yılında Mevlüt Usta tarafından yaptırıldığı yazmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Yapının Osmanlıca Tapu Belgesi.

Yapının inşa tarihi Ürgüp'lü Mustafa Hayri Efendi'nin Evkaf Nazırı olduğu döneme denk gelmektedir. Yapının inşa tarihinin Hayri Efendi'nin görev dönemi ile çakışması bir tesadüf olmayıp, kendi memleketi için yapılacak bu okula ön ayak olduğu düşünülebilir (Dilaver, 2014: 8). Başlangıçta iki sınıflı erkek rüştiye mektebi olarak açılan okul sonra "Numune" ismiyle beş sınıflı hale dönüştürülmüştür. İki katlı ve sekiz sınıflı olarak inşası tamamlanan okul Cumhuriyetin ilanından sonra İnkılap İlkokulu ismini almıştır (İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 1996) (Görsel 5).

Görsel 5. İnkılap İlkokulu Eski Görsele.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapı ile ilgili otuz beş adet kayıt bulunmaktadır. Bu veriler incelendiğinde Ürgüp Rüştiyesi ile ilgili en erken kaydın M. 1872 (H. 1289) yılında olduğu görülmektedir. Bu kayıta Ürgüb kazasında inşa olunan rüştiye mektebine, Darülmuallimin talebesinden Mustafa Asım Efendi'nin muallim olarak tayin edilmesi talebi ve bunun üzerine kasabada kaç hane Müslüman bulunduğunun bildirilmesi isteği yer almaktadır (BOA. MF. İBT. 102, 1). M. 1873 (H. 1290) yılındaki kayda göre Rüştiye mektebine Mustafa Asım Efendi'nin muallim-i evvel olarak tayin olunduğu ve okul açılınca da bir kapıcının atanması kararlaştırılmıştır (BOA. MF. MKT. 55, 10). Yine aynı yıl kaydında Mustafa Asım Efendi muallim-i evvel olarak tayin olduğundan, Ali Rıza Efendi'nin muallim-i sani olarak tayinine gerek kalmadığı kaydedilmiştir (BOA. MF. İBT. 27, 3). Okulun bu tarihlerde eğitime başladığı M. 1879

(H. 1296) yılında “okulda yapılan imtihanında tam puan alan Ürgüb Rüştîye Mektebi talebelerinden dört kişinin niçin şahadetname verilmek yerine sınıflarında bırakıldığına bildirilmesi” kararı ile kesinleşmektedir (BOA. MF. İBT. 139, 12). Bu tarihlerde okulun eğitime başladığı ve öğrencilere notların verildiği görülmektedir.

Aynı tarihlerde okula eğitim için araç gereç talepleri de yapılmıştır. M. 1873 (H. 1290) yılındaki kayıta “Niğde ve Nevşehir rüşdiye mektepleri için talep edilen Amerika haritaları ile Bor ve Ürgüb rüşdiye mektepleri için talep edilen düzlem kürelerin postaya teslimen gönderildiğinin Konya Vilayeti'ne bildirildiği” yine aynı tarihteki diğer kayıta “Bor ve Ürgüb'teki rüşdiye mektepleri için gerekli olan kürenin gönderildiği” belirtilmiştir (BOA. MF. İBT. 146, 3). M. 1877 (H. 1294) tarihinde “Ürgüb Rüşdiye Mektebi için talep olunan Avrupa haritası ile kitap ve risalelerin Maarif Kütüphanesi mevcudundan gönderildiği ve haritanın mektebin demirbaş defterine kaydedilmesi gerektiği” belirtilmiştir (BOA. MF. İBT. 90, 11). Anadolu'nun farklı yerlerinde benzer tarihlerde açılan rüştiye mekteplerinde de okul araç-gereçlerinin, öğretim materyalleri, matbu evrakı, genellikle Maarif Nezareti tarafından gönderildiği görülmektedir. Örnek olarak Milas Rüştiye'sinde ihtiyaç duyulan kitap, risale, yerküre, harita, atlas ve benzerleri, Maarif Nezaretinden temin edilmiştir (Ata, 2009: 30).

Ürgüb Rüştiye Mektebinde eğitim-öğretim faaliyetlerine bakıldığında M. 1907 (H. 1325) yapılan umumi imtihanında öğrencilerin almış oldukları notlar görülmektedir (BOA. MF. İBT. 8, 194). M.1893 (H.1311) tarihinde “Akşehir, Ürgüb, Nevşehir, Arabsun kazalarında kolera baş göstermesinden dolayı adı geçen kazalar rüşdiye mekteplerinin imtihanlarını hemen yaparak tatili” şeklinde karar yer almaktadır. M. 1894 (H. 1312) yılında “Ürgüb Kazası Rüşdiye Mektebi muallim, hademe ve talebelerinin devam ve devamsızlıklarını mübeyyin üç aylık hülasa cedveli” de kayıtlara geçmiştir (BOA. MF. İBT. 36, 41). Arşivlerde farklı senelere ait devam cetvelleri de yer almaktadır.

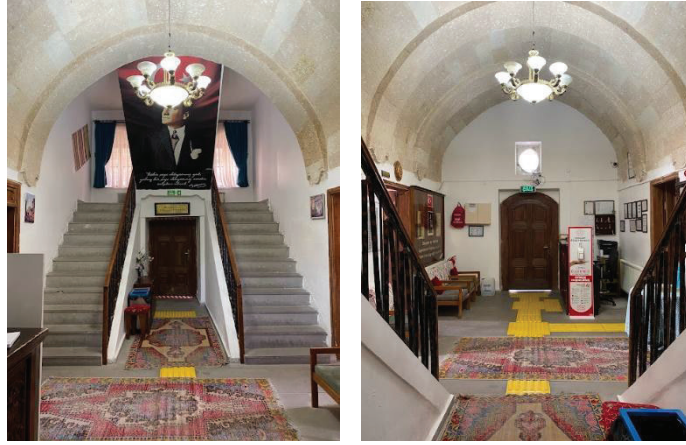
Rüşdiye Mektebine ait Osmanlı Arşivlerinde yer alan en geç kayıt M. 1914 (H. 1332) yılına aittir. Bu tarihte “Konya Vilayeti'ne bağlı Niğde dahilinde Ürgüb Kazası Rüşdiye Mektebi binası inşasının tamamlanması için ihtiyaç olan tahsisata müteallik havalenamenin irsal olunduğu” kaydı geçmektedir (BOA. MF. İBT. 37, 478). Bu kaydın binanın inşa kitabesinde yer alan 1911 tarihinden sonra olması binada hala bazı eksiklerin olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra okulda okutulan dersler, Türkçe kıraat (okuma), İmla ve güzelyazı, Hesap-Hendese (Aritmetik-Geometri), Eşya ve tabiat, Tarih, Coğrafya, Din dersleri, Jimnastik, Resim ve eliş ve altıncı sınıfta ise yabancı dil olarak Fransızcadır (İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 1996).

Yapının Mimari Özellikleri

Yapı Ürgüb'ün en eski yerleşim bölgesi (Temenni) içerisinde yer almaktadır. 20. yüzyılın başına tarihlenen okulun inşa edilmesi sırasında geleneksel kent dokusunda kaya oyma mekanların önüne geldiği görülmektedir. Eski fotoğraflarda görülen yapının arkasında kalan kaya oyma mekanlar ve taş yıkıntılarından bu sonuca varılmaktadır (Görsel 6).

Zeminden yüksekte yapılan bina girişi cepheden yaklaşık 1 m içeriye çekilmiştir. Giriş üst örtüsü tonozlu olarak yapılmış ve bölgede sık kullanılan bir mekan olan eyvan görünümündedir. Binanın giriş katında iç sofa görünümünde olan koridorun zemini taş kaplama tavanı ise kemer-tonoz örtü şeklinde yapılmıştır. Yapının özgün plan şemasında bu koridora açılan dört derslik bulunmaktadır (Görsel 8).

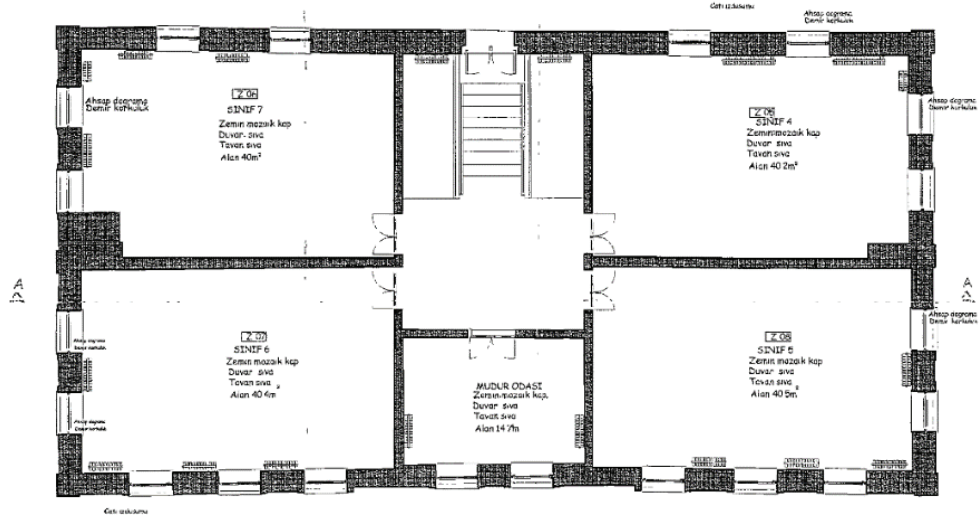
Görsel 8. Yapının Zemin Kat Görselleri.

Sınıflar yaklaşık 40 m² boyutunda, dikdörtgen planlı olup zemini taş kaplama tavanı ise ahşap tavan biçiminde yapılmıştır (Görsel 9).

Görsel 9. Yapının Zemin Katında Yer Alan Eski Dönemde Derslik Olan Odalar.

Ana giriş kapısının karşısına yerleştirilen üç kollu merdiven ile yapının birinci katına çıkılmaktadır. Bu katta iç sofa biçiminde olan dikdörtgen koridora açılan dört derslik ve bir idari birim odası bulunmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Yapının Özgün Birinci Kat Plan Şeması.

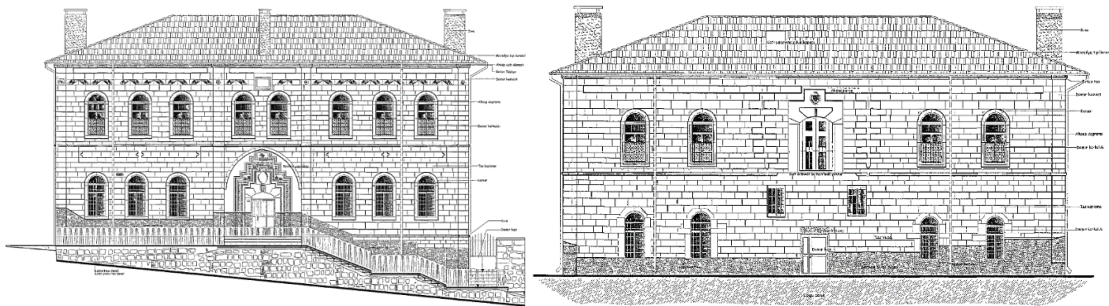
Birinci kat mekanlarının zemini taş kaplama tavanı ise ahşap çıtalı tavan biçiminde yapılmıştır (Görsel 11).

Görsel 11. Yapının Birinci Kat Görselleri.

Cephe Özellikleri

Yapının cepheleri planda olduğu gibi simetrik bir anlayışla düzenlenmiştir. Yapı iki katlı olarak tasarlanmış olup simetrik tasarlanmıştır. Orta aksta bulunan giriş sivri kemerli bir niş içerisinde yer almaktadır. Girişin iki yanında zemin kattan başlayarak birinci katta da devam eden sütunçeler bulunmaktadır. Aynı sütunçeler ön cephe ve yan cephelerin kesişim noktaları olan köşe noktalarda da kullanılmıştır. Yapının girişindeki kemer ve sütunçeler ile binanın simetri aksı belirgin duruma getirilmiş ve cephe hareketlendirilmiştir (Görsel 12).

Görsel 12. Yapının Ön ve Arka Cephe Çizimi.

Yapının üst katında cephenin tam ortasına yerleştirilen kitabelik kartuşu yer almaktadır. Aynı zamanda ana giriş kapısının hemen yanında sonradan yapıya eklenen dikdörtgen çerçeve içerisinde Osmanlı tuğrası kabartması ve 1908-1911 tarihleri görülmektedir. Yapının zemin ve birinci kat pencerelerinin tamamı tam daire kemer şeklinde tasarlanmıştır. Okulun yan cepheleri birbirinin aynısı olarak tasarlanmıştır. Zemin ve birinci katta dörder pencere olmak üzere toplam sekiz pencere görülmektedir. Yapının zemin kat ve birinci katı arasında bir silme görülmektedir. Yapının pencere çevrelerini daha vurgulu göstermek adına tüm pencerelerin çevresi dışa taşkın söve biçiminde yapılmıştır. Yapıda geniş saçaklı, dört yöne eğimli ahşap kırma çatı kullanılmıştır. Kaplama olarak alaturka kiremit kullanılmıştır (Görsel 13).

Görsel 13. İnkılap İlkokulu Ön Cephe.

Yapının arka cephesinde orta aksta yer alan pencerenin yapının ilk döneminde kapı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Sözlü verilerde bu kapı önünde yer alan bir döşemenin arka sokağa bağlandığı kaydedilmiştir. Bu alanın çevresinin ana giriş kapısının taş bezemesi ile benzer programda oluşu ve kat silmesinin bu döşemenin geldiği yerde kesintiye uğraması bu fikri güçlendirmektedir (Görsel 14).

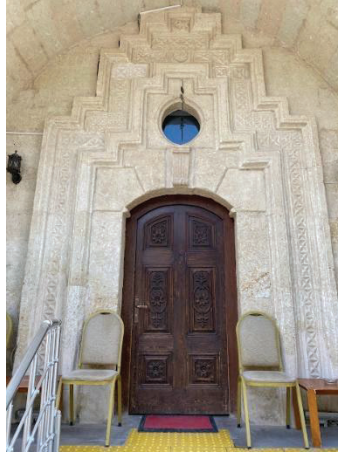
Görsel 14. Yapının Arka Cephesi.

Bezeme Özellikleri

Yapının en hareketli cephesi ön cephe olup katlar arasında kat silmesi, kartuş ve çeşitli geometrik bezemeler kullanılmıştır. Okulun ön cephesinde korniş taşı ve pencere arasındaki alanda bazı bezemeler görülmektedir. Bu bezemeler güneş motifi işlenen ters "V" şeklindeki taş kabartmalar olarak göze çarpmaktadır. Taş kabartmalar ön cephede sürekli olarak devam edip sadece sütunçeler üzerinde kesintiye uğramaktadır. Sütunçeler üzerinde ise çarkifelek,

ay-yıldız ve yıldız motiflerinin işlendiği rozetler göze çarpmaktadır. Aynı rozet motifleri binanın köşe sütunçelerinin üzerinde de görülmektedir. Yapının yine bu cephesinde zemin kat pencerelerinin üzerine dikdörtgen çerçeveli yüzey içerisinde ikişer adet ince uzun kartuş yer almaktadır. Yapının pencere söveleri ise hacimli şekilde yapılmış olup, üzeri sadedir. Üstte yer alan dikdörtgen biçimli kitabenin yer aldığı kısım günümüzde boştur.

Okulun giriş kapısı bölgedeki çoğu okulun kapısına nazaran anıtsal biçimdedir. Okulun giriş kapı tasarımı Ürgüp'te yer alan sivil mimari örnekleri kapılar ile benzer özellikler göstermektedir. Aynı tasarım ve aynı bezeme özelliklerine sahip yerleşimde başka konut örnekleri de bilinmektedir (Dırık, 2022: 145). Okul yapısının simetri aksında yer alan giriş kapısı anıtsal nitelikli tasarlanmış olup kapı çevresinde özenli bir taş işçiliği görülmektedir. Basık kemer biçiminde tek kanatlı olarak tasarlanan giriş kapısının üzerinde yer alan kilit taşı hacimli bir şekilde volütlü olarak yapılmıştır. Ön cephenin simetri ekseninde tam ortaya yerleştirilen ana giriş kapısı çevresi yerel özellikler gösteren taş işçiliği ile yapılmıştır. Yapının giriş kapı açıklığının üzeri basık kemer ile kapatılmıştır. Kapının üzerinde oval biçimli tepe penceresi görülmektedir. Kapı açıklığının çevresi iç içe geçmiş iki sıra silme ile sınırlandırılmıştır. Silme kuşağı üst tarafta dikdörtgen biçiminde başlamış aşağıya doğru kademeli bir şekilde inilmiştir. Silme kuşakları arasında kalan bordür çapraz şerit motifleri ile taş kabartma işçiliği görülmektedir (Görsel 15).

Görsel 15. Okulun Anıtsal Nitelikli Giriş Kapısı.

Yapının yan cepheleri sade olarak yapılmış olup cephelerin tam ortasında iki kat boyunca devam eden sütunçeler görülmektedir. Yapının arka cephesinde tam orta aksta yer alan kapı çevresinde ön cephede bulunan kapı ile benzer bir taş işçiliği görülmektedir. Yapının birinci kat sahanlığına açılan kapının üzeri basık kemerli kilit taşı hacimli bir şekilde volütlü olarak yapılmıştır. Kapının çevresini kademeli bir silme kuşağı çevrelerken, dış çerçevesinde yer alan taşlarda girinti-çıkıntı yapılarak cepheye hareket kazandırılmıştır.

Malzeme ve Teknik Özellikler

İnkılap ilkokulu binası yığma taş sistemle inşa edilmiştir. İnşa edilirken Kapadokya bölgesinde yaygın olarak kullanılan sarı kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde yapının döşemelerinde taş kaplama kullanıldığı görülmektedir. Fakat ilk durumunda aynı dönem yapılarında sık kullanılan

ahşap hezen kaplama sisteminde yapıldığı düşünülmektedir. Yapının restorasyon çalışmaları sırasında çekilen fotoğraflara göre çatısı da ahşap oturtma çatı sisteminde yapıldığı görülmektedir. Yapıda ahşabın kullanıldığı diğer elemanlar ise kapı ve pencerelerdir. 2007 yılında çekilen görselinde kapıların yeşil yağlı boya ile boyandığı görülmektedir. Sonrasında yapılan restorasyon çalışmasında kapılara ahşap görünümünü geri kazandırılmıştır. Günümüzde özgün olarak kullanılan dersliklerin giriş kapıları ahşap tablalı şekilde yapılmış olup genel olarak sade tasarlanmıştır (Görsel 16).

Görsel 16. Yapının Özgün Ahşap Kapıları.

Mimari Değişiklikler

Tarihi yapıları yeni işlevlerle değerlendirmede, kültür mirasına saygı önde gelmelidir. Yeniden kullanım kültür varlıklarının yaşamasına yardımcı bir araçtır. Yaklaşımın etik olması ve kültür mirasını sömüren kullanımlardan uzak durulması gerekir. Yeniden kullanım projelerinin tarihi binaların kimliğine, anlamına saygılı olması, yapının kitlesele ve mekânsal düzeni değiştirmemesi önemlidir. Yapılan müdahalelerin sınırlı tutulması ve değişikliklerin geri alınabilir olması ilkelerine uyulmalıdır. Yapıların plan ve mekan tipolojileri onların işlevselliğini etkiler, dolayısıyla yeni kullanımlar seçilirken bu özellikler göz önünde tutulmalıdır (Ahunbay, 2019: 146). Tarihi bir belge niteliği taşıyan bu yapının yeni ve çağdaş işlevlerle kullanılması için yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır. Fakat işlev verme sırasında, yapının tüm mimari, mekânsal ve bezeme özellikleri korunmalıdır ve bu yapılar yeni malzeme ve mekanlarla kapasitelerinin üzerinde yüklenmemelidirler (Özgönül ve Madran, 2005: 158).

Halk arasında İnkılap İlkokulu olarak bilinen Rüştüye Mektebi 2008 yılına kadar eğitim işlevini sürdürmüştür. Yapının 1960 yılında iç mekanlarında basit onarım yapılmıştır (Elmacı, 2008: 34). 2008 yılında ise yapının eğitim işlevinden otel (öğretmenevi) yapısına dönüştürülmesi kararı alınmış ve bu kapsamda restore edilmiştir. Yapı mekanlarında bu tarihten sonra bazı eklemeler yapılmıştır. Sınıf olarak kullanılan mekanlar odaya dönüştürülmüş ve odaların içerisine wc-banyo eklenmiştir. Bu değişiklikler kapsamında yapı cephelerinde değişiklik yapılmamıştır.

Bunun yanında olumlu anlamda yapılan çalışmalara bakıldığında, okulun iç ve dış cephelerinde duvarları kaplayan sıva ve boyalar raspalanarak kaldırılmış doğal taş yapısı ortaya çıkarılmıştır.

İç mekanda sonraki dönemde yapılan mozaik taban döşeme kaldırılarak özgün taş döşeme yapılmıştır. Zemin katta yapının doğu cephesinde yer alan ve kazan dairesine dönüştürülen derslik düzenlenmiş ve sonradan kapıya dönüştürülen pencere açıklığı özgün durumuna geri getirilmiştir (Görsel 17).

Görsel 17. Yapının Doğu Cephesinde Sonradan Kapıya Çevrilen Pencere ve Restorasyon Sonrası Özgün Durumu.

Yapının ön ve yan cephelerinde bir değişiklik yapılmamış olup özgünlüğünü korumaktadır. Arka cephede ise birinci kat sahanlığını sokağa bağlayan kapı tarihi bilinmeyen bir dönemde pencereye çevrilmiş ve binanın sokak ile ilişkisi kesilmiştir. Yapıda plan bazında yapılan değişikliklere bakıldığında konaklama işlevi nedeniyle odaların içerisine wc- banyo eklendiği görülmektedir. Binanın zemin katında yer alan odalar kahvaltı salonu ve dinlenme amaçlı oda olarak kullanıldığı için odalar özgün plan şemasını korumuştur. Birinci katta ise odaların içerisinde ek duvarlar yapılarak koridor, wc- banyo gibi farklı mekan bölünmeleri yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerin işlev değişikliğinden kaynaklı olarak yapıldığı ve özgün dokuyu büyük oranda bozmadığı görülmektedir. Binanın içinde oda olarak kullanılan mekanların sayısı sınırlı olduğu için 2018 yılında doğu yamaçta kalan kalıntıların üzerine öğretmenevinin ek binası inşa edilmiştir (Görsel 18).

Görsel 18. Okulun Arka Yamacında Yer Alan Kalıntılar.

Değerlendirme ve Sonuç

Nizam-ı Cedid'in orduda başlattığı eğitimin modernizasyonu Tanzimat döneminde sivil kadroların yetiştirilmesine yöneltilmiş ve genel bir eğitim reformuna doğru bazı önemli adımlar

atılmıştır. Tanzimat yönetiminin ilk önemli uygulaması ortaöğretim düzeyinde bir 'rüştiye' modelinin geliştirilip, yaygınlaştırmasıdır (Tekeli, 1985: 1079). 1869 Maarif Nizamnamesine göre "beş yüz evli kasabalarda rüştiye kurulması" öngörülmüştür. Bu yapıların büyük bir kısmı uygulanmasa da Anadolu'da yapılan okullarda geleneksel mimarlık imajında farklılaşmayı işaret eden öğeler olarak belirli ve etkili rolleri olmuştur (Batur, 1985: 1057). Bu mekteplerde hem bina hem müfredat hem de öğretmen kalitesi bakımından yenileşme amaçlanmıştır (Özbek, 2019: 320). Bazı okul yapıları sıbyan mekteplerinden dönüştürülmüş bazıları için de yeni yapılar inşa edilmiştir. Yapılar genellikle işlevsel olarak tasarlanmış üç-dört adet sınıftan oluşan yapılar olmuşturlar (Baynal ve Turgut: 2021). Bu kapsamda Ürgüp Rüştiye Mektebi, Osmanlı Devleti'nin eğitimdeki modernleşme çabaları neticesinde kurulmuştur.

Çalışma kapsamında dönemin rüştiye yapıları incelendiğinde taşrada yapılan sivil rüştiye yapılarında belli bir tip projenin uygulanmadığı bu anlamda üslup birliğinden söz edilemediği söylenebilir. İncelenen yapıların daha çok bölgesel özellikler gösterdiği yerel malzeme ve yerel üslupla inşa edildiği görülmüştür. Kayseri Talas Rüştiyesi, Nevşehir Rüştiyesi, Merzifon Rüştiyesi, İstanbul Soğukçeşme Askeri rüştiyesi, Balıkesir Burhaniye Rüştiyesi, İzmir Rüştiyesi yapılarının birbirlerinden farklı yerel üsluplar gösterdikleri, farklı plan ve cephe tiplerinde yapıldıkları görülmektedir (Tablo 1-2).

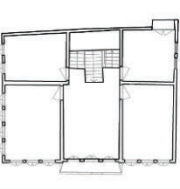
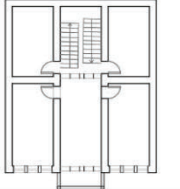

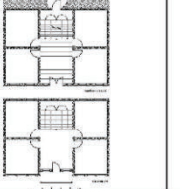
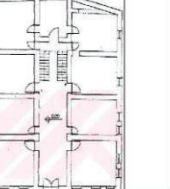

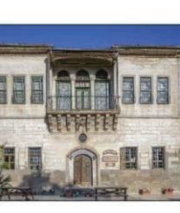

Rüştiye mektebi yapısı yöresel konut mimarisi ile karşılaştırıldığında benzer malzeme, inşa teknikleri, plan ve cephe özellikleri göstermektedir. Kapadokya Bölgesi sivil konakları incelendiğinde kesme sarı taş malzeme ile inşa edildikleri görülmektedir. Konutlar plan özellikleri olarak sofasız, iç sofalı ve dış sofalı plan tiplerinde inşa edilmiştir. Avlu kullanımının yaygın olduğu bölgede eyvan, sofa, aralık mekanları konutlarda sık rastlanılan mekanlardır. Bölgede özellikle 19. yüzyılda yapılan konutların çevresel ve sosyo-ekonomik nedenlerle iç sofalı olarak yapıldığı görülmektedir. Konutların iki veya üç katlı olarak tasarlandıkları, cephelerde ise çıkmaların bölgenin karakteristik silüetini gösterdiği söylenebilir. Sokak silüetinde önemli yere sahip olan bu çıkmalar açık, kapalı ve açık + kapalı biçimlerde yapılmaktadır. Cepheyi hareketlendirmek ve kat ayrımı yapmak için kullanılan kat silmeleri de konut yapılarında sık kullanılmaktadır. Silmelerin yanı sıra cephelerdeki kartuşlar, pencere söveleri, geometrik ve bitkisel motiflerde karakteristik öğelerdir. Konut girişleri bölgede ayrı bir öneme sahip olup eyvanlı girişler de yapılarda bir vurgu öğesi olmuştur. Ahşap malzemenin yapılan kapı kanatlarının çevresi geometrik-bitkisel taş bezemeler ile hareketlendirilmiştir (Tablo 3).

Araştırmada ele alınan okul yapısının mimari özelliklerinin yerel üslupta yapıldığı görülmektedir. Okulun iç sofalı plan tipi Ürgüp yerleşimi konutlarında en fazla görülen plan tipi örneğidir (Yıldırım, 2003: 52; Kalaycı, 2006: 64; Dırık, 2021: 78). Aynı zamanda Kapadokya Bölgesi'nde anıtsal ve sivil mimarlık yapılarında sıkça kullanılan kesme taş malzemenin yerel yapı malzemesi olarak Ürgüp Rüştiye Mektebinde kullanıldığı görülmektedir. Yapının cephe özelliklerine bakıldığında giriş kapısı, kat silmesi, pilastırlar, kartuş, pencere-kapı söveleri ile Kapadokya Bölgesinde sivil mimari yapıların öğelerinin bu yapıda da kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda okulun giriş kapısının anıtsal biçimde yapıldığı ve Ürgüp'te yer alan sivil mimari

örneklerinin avlu kapıları ile benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Aynı tasarım ve aynı bezeme özelliklerine sahip yerleşimde başka konut örneklerinin de bilinmekte olduğunu belirtmektedir (Tablo 3).

Tablo 3

Kapadokya Bölgesi Konutlarından Örnekler

Kapadokya Bölgesi Konut Özellikleri					
Plan Özellikleri					
	Terzioğlu Konağı, Ürgüp (Dirik, 2021) İç Sofalı Konut Tipi	Mahmut Altan Evi, Ürgüp (Dirik, 2021) İç Sofalı Konut Tipi	Bekir Erdil Evi, Avanos (Esmer, 2021) İç Sofalı Konut Tipi	Esbelli Mah. No.10, Ürgüp (Kalaycı, 2006) İç Sofalı Konut Tipi	Mustafapaşa (Yıldırım, 2004) İç Sofalı Konut Tipi
Cephe Özellikleri					
	Yunak Mah., Ürgüp (Kalaycı, 2006) İki Katlı, Açık+ Kapalı Çıkma	Old Greek House, Mustafapaşa (Dirik, 2019) İki Katlı, Açık Çıkma	Duayeri Mah., Ürgüp (Dirik, 2019) İki Katlı, Çıkmasız	Duayeri Mah., Ürgüp (Kalaycı, 2006) İki Katlı, Açık Çıkma	Kün, Mustafapaşa (Dirik, 2019) İki Katlı, Kapalı Çıkma
Mimari Detaylar					
	Konut, İç Mekan Merdiven Detay Ürgüp (Dirik, 2021)	Pencere Üstü Kartuş Detay Ürgüp (Dirik, 2021)	Kapı Çevresi Bezeme Detay Ürgüp (Dirik, 2021)	Kapı Çevresi Bezeme Detay Ürgüp (Dirik, 2020)	Kapı Çevresi Bezeme Detay Ürgüp (Dirik, 2020)

Aynı zamanda bölgede benzer tarihlerde yapılan okul yapıları incelendiğinde yerel özellikler gösteren ve iç sofalı plan şemasına sahip bazı iptidai mekteplerinin de varlığı bilinmektedir (Özbek ve Cemal, 2008: 78; Baynal ve Turgut, 2021: 714).

Yapılan karşılaştırmalar sonucunda Ürgüp Rüştüye Mektebi'nin malzeme, cephe ve plan özellikleri bakımından yerleşimdeki sivil yapılarla büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu yapının geleneksel konut dokusu içerisinde yer almasından da yola çıkarak, Temenni Mahallesi'nde inşa edilen bu okul planının geleneksel konut planlarından etkilendiği ve yerel üslupta ve yerli ustalar tarafından inşa edildiği söylenebilir. Tarihi bir belge niteliğinde olan bu yapının koruma-kullanma dengesi ile sonraki dönemlere aktarılması temenni edilmektedir. Tek yapı ölçeğinde yapılan bu araştırmanın sonraki daha kapsamlı çalışmalara fikir vermesi temenni edilmektedir.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (2019). Kültür Mirasını Koruma-İlke ve Teknikleri. İstanbul: YEM Yayınları.
Alpagut, L. (2005). Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'daki Eğitim Yapıları. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (s. 7-176). Ankara.

- Altınova, A. (2010). Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.
- Aslanoğlu, İ. (2010). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938). Ankara: Bilge Kültür Sanat.
- Ata, B. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895). Tarihî Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 27-36.
- Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (s. 1038- 1067). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baynal, B., ve Turgut, D. (2021). Kayseri'nin Germir Mahallesi'nde 1911 Yılında Açılan Bir İptidai Mektebi. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 704-717.
- Berkes, N. (2019). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, M. (2010). Nevşehir Kültür Envanteri. Nevşehir: T. C. Nevşehir Valiliği.
- Demirel, M. (2002). Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri. Türkler (s. 64-93). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dilaver, H. H. (2014). Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi. Ankara: Sincan Matbaası.
- Dırık, A. (2021). Geleneksel Sivil Mimari Doku Üzerinden 19. Yüzyıl Gayrimüslim Yapılarının İncelenmesi; Ürgüp Örneği. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Dırık, A. (2022). Geleneksel Ürgüp Evlerinde Giriş Kapıları Üzerine Bir Tipoloji Çalışması. Mimarlık ve Yaşam.
- Doğanay, F.K. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi. Erzurum.
- Duymaz, A. Ş. (2016). "Adana İdadisi", Tarihte Adana ve Çukurova. Adana: Akademisyen Kitapevi.
- Elmacı, O. (2008). Ürgüp Tarihi. Ankara: Ürün Yayınları.
- İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (1996). Ürgüp İlçesi Eğitim Kurumlarının Tarihçeleri. Ürgüp Dergisi, Sayı:9, 26.
- Işık, G. (2010). Kayseri'de Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- Kalaycı, M. G. (2006). Geleneksel Ürgüp Konutları ve Dereler Mahallesi Koruma Geliştirme Önerisi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Konya Vilayet Salnamesi. (M. 1868- 1887 (H. 1285-1304).). Konya.
- Kul, F. N. (2011, Sayı 360). Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları. Mimarlık Dergisi, 67-71.
- Madran, E. (2006). Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelemesi ve Korunması Süreci İçin Bazı Notlar. Mimarlık, Sayı: 332, 20-22.
- Mardin, Ş. (2002). Türk Modernleşmesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nurdoğan, A.M. (2016). Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Ortaylı, İ. (2018). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özbek, Y. (2019). Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları. A. Budak, ve M. Yılmaz içinde, Osmanlı Sanatında Değişim Dönüşüm (s. 317-356). Konya: Literatürk.
- Özbek, Y., ve Cemal, A. (2008). Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri. Ankara: Aydoğdu Matbaacılık.
- Özgönül, N., ve Madran, E. (2005). Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Özkurt, M.Ç. (2016). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Başkent İstanbul'da Ekonomi, Siyaset ve Mimarlık İlişkileri. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi. İstanbul.
- Parlak, Ö., ve Yıldız, E. (Cilt: 12, Sayı: 14, 2017). Konya'da Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 175-202.
- Parmaksız, E. (2008). II. Abdülhamid Dönemi (1876- 1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi . İstanbul.
- Somel, S. A. (2010). Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin, Çev: Osman Yener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenyurt, O. (2015). 19. Yüzyılda Tasarlanan İzmir Rüşdiye Mektebinin Çizim ve Mimarlık Terminolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi. Ege Mimarlık, 60-72.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2 (s. 456-475). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1994). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları.

- Türkmen, K. (2000). "Talas Rüştiye Mektebi". Sanatsal Mozaik, 38-41.
- Türkmen, K. (2022). Osmanlı'da Modern Eğitimin Günümüze Ulaşamayan Bir Temsilcisi: İnşa Süreci ve Mimari Detayları ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi. Art- Sanat, DOI: 10.26650/artsanat.2022.17.893286, 529-550.
- Yavuz, Y. (2009). İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927. Ankara: TMMOB MİMARLAR ODASI YAYINLARI.
- Yavuz, Y., ve Özkan, S. (1985). Osmanlı Mimarlığının Son Yılları. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (s. 1078-1085). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazar, T. (2015). Tarihi ve Kültür Varlıklarıyla Suşehri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Z. Ö. (2003). Sinasos Yöresel Mimarisi ve 19. yy Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Arşiv Kaynakları

- Başkanlık Osmanlı Arşivi. (1289). Ürgüp Kazası Rüşdiye Mektebine, Darümuallimin talebesinden Mustafa Asım Efendi'nin muallim olarak tayin edilmesi (MF. İBT. 102, 1). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 09:32>.
- BOA. (1290). Ürgüp Kazası Rüşdiye Mektebi (MF. MKT. 55, 10). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 09:34>.
- BOA. (1290). Niğde ve Nevşehir rüşdiye mektepleri için talep edilen Amerika haritaları ile Bor ve Ürgüp Rüşdiye mektepleri için talep edilen düzlem kürelerin postaya teslimen gönderildiğinin Konya Vilayeti'ne bildirildiği (MF. İBT. 146, 3). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 09:32>.
- BOA. (1294). Ürgüp Rüşdiye Mektebi için talep olunan Avrupa haritası ile kitap ve risa-lelerin Maarif Kütüphanesi mevcudundan gönderildiği (MF. İBT. 90, 11). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 09:35>.
- BOA. (1296). Ürgüp Rüşdiye Mektebi talebelerinden dört kişinin niçin şahadetname verilmek yerine sınıflarında bırakıldığının bildi-rilmesi (MF. İBT. 139, 12). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 11:28>.
- BOA. (1311). Ürgüp Kazası Rüşdiye Mektebi muallim, hademe ve talebelerinin devam ve devamsızlıklarını mübeyyin üç aylık hülasa cedveli (MF. İBT. 36, 41). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 12:42>.
- BOA. (1332). Konya Vilayeti'ne bağlı Niğde dahilinde Ürgüp Kazası Rüşdiye Mektebi binası inşasının tamamlanması için ihtiyaç olan tahsisata müteallik havalenamenin irsal olunduğu (MF. İBT. 37, 478). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr.erişim tarihi: 01.11.2022, 16:42>.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. Google Pro Earth 'ten yazar tarafından düzenlenerek alınmıştır.
- Görsel 2. Ürgüp Koruma Amaçlı İmar planından düzenlenerek alınmıştır.
- Görsel 3. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 4. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 5. Asım Durusu Arşivi.
- Görsel 6. Kaynak: Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi, 2022
- Görsel 7. Y. Mimar Nazife Soybaş'tan Alınmıştır.
- Görsel 8. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 9. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 10. Y. Mimar Nazife Soybaş'tan Alınmıştır.
- Görsel 11. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 12. Y. Mimar Nazife Soybaş'tan Alınmıştır.
- Görsel 13. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 14. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 15. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 16. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 17. Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi, 2022.
- Görsel 18. Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi, 2022.